

En dronning rejser over Fyn

Synliggørelse og iscenesættelse af enevælden på Fyn i 1766

Af
Michael Bregnsbo

I de sidste dage af oktober 1766 havde Fyn fornemt besøg. Landets nye dronning, Caroline Mathilde, passerede på rejsen fra sit hjemland, Storbritannien, til København. Hun rejste med et større følge og gjorde ophold et par steder på Fyn. Det var en ikke ukendt, men dog forholdsvis sjælden begivenhed at få et så fornemt besøg på Fyn. Fynboerne og navnlig dem, der boede tæt på majestættens rejserute, har uden tvivl mærket den royale gennemrejse. En nærmere undersøgelse af denne fornemme rejsende og hendes følge, hvordan en sådan kongelig persons rejse foregik og var organiseret, vil kunne kaste lys over en væsentlig side af 1700-tallets kulturhistorie. Men der er mere i det end som så. Der vil i løbet af artiklen blive argumenteret for, at det ikke bare var personen Caroline Mathilde, der rejste over Fyn med sit følge, ej heller kun dronningen og altså kongens hustru, men det var selve den enevældige statsmagt, der her blev iscenesat. Både det fornemme rejsefølge og de rejsendes ophold på Fyn gav lejlighed til at få demonstreret den enevældige stats samfundsorden, hvor både de kongelige og undersåtterne medvirkede og havde hver deres roller at spille. Hvordan dette nærmere bestemt foregik, og hvilken betydning det havde i den enevældige stat, vil analysen af dronningens rejse hen over Fyn kunne være med til at illustrere.

I 1766 blev den danske konge, Christian VII, gift med den engelske konges søster, Caroline Mathilde. Brylluppet stod i London, og straks efter rejste Danmarks nye dronning til København, hvor hun for første gang skulle mødes med sin ægtefælle. Rejsen gik hen over Fyn og i artiklen skildres, hvordan det foregik. Dronningens følge var stort og prangende, og ved flere lejligheder fik en del af øens beboere lejlighed til at deltage i forskellige arrangementer og festivitets. Artiklens forfatter argumenterer for, at begivenheden var med til at slå enevældens samfundsorden fast i undersåtternes bevidsthed og løste dermed flere opgaver end blot at få dronningen bragt til København.

Caroline Mathilde

Danmarks nye dronning, Caroline Mathilde, var i 1766 blot 15 år gammel. Hun var født i England som datter af den britiske tronarving prins Frederick Lewis af Wales og hustru prinsesse Augusta. Prins Frederick Lewis var imidlertid afgået ved døden efter kort tids sygdom et par måneder før, Caroline Mathilde blev født. Derfor sprang man en generation over i arvefølgen, så da Caroline Mathildes farfar, kong George II, døde i 1760, blev han efterfulgt af Caroline Mathildes ældste

Caroline Mathilde som 15-årig afbilledet umiddelbart inden hendes afrejse til Danmark, hvor hun aldrig havde været tidligere. Der havde dog været indforskrevet portrætmalerier af hende i hendes nye land, og blandt dem, der havde haft lejlighed til at se disse og nu kunne drage sammenligninger, var der forskellige opfattelser af ligheden. Men generelt blev den unge dronning modtaget med stor velvilje. Mange af tidens brevskrivere beskrev den nye dronning, hendes udseende og væremåde i overordentlig positive vendinger. Dog forbigik det ikke iagttagernes opmærksomhed, at dronningen havde tendens til fylldighed, korpulence, embonpoint eller hvordan det nu mere eller mindre diskret blev udtrykt. (Tegning af James Watson efter maleri af Francis Cote 1766).

bror, George III. Da det med Frederick Lewis' død stod klart for prinsesse Augusta, at hun aldrig ville blive dronning, trak hun sig tilbage fra hoffivet med alle sine børn. Caroline Mathilde levede altså en isoleret barndom, fjernt fra hoffet

og alt dets intrigevæsen. Det gjorde hende mere åben og ligefrem end almindeligt var for kongelige personer, et forhold der blev noteret med glæde, da hun kom til Danmark. Men på den anden side var denne opvækst i afsondrethed fra den store verden næppe nogen god forudsætning for en vordende dronning.

I 1765 blev der arrangeret en forlovelse mellem den da knapt 14-årige prinsesse Caroline Mathilde og kronprins Christian (VII) af Danmark. Selv om de to forlovede var kusine og fætter, havde de aldrig truffet hinanden. Forlovelsen var blevet arrangeret af de to landes respektive regeringer, uden at parterne på forhånd blev informeret endsige spurgt. Formålet fra britisk side var at få Caroline Mathilde standsmæssigt afsat, og selv om Danmark ikke var en så mægtig magt som Storbritannien, så var en fremtidig stilling som dronning her absolut passende og værdig for en datter af det britiske kongehus. Der var også udenrigspolitiske formål: Storbritanniens arvefjende i datidens Europa var Frankrig, og i og med at en ægteskabsalliance mellem Storbritannien og Danmark var blevet indgået, håbede man fra britisk side derved at kunne hindre, at Danmark skulle lade sig fristet til at udenrigspolitisk orientere sig mod Frankrig.

Det forekommer ikke bare umenneskeligt, men grusomt, at man fra regerings-side på den måde skalter og valter med en ung piges skæbne. Man må dog huske på, at arrangerede ægteskaber var normen i disse kredse i 1700-tallet, alternativet til at indgå i et sådant arrangeret ægteskab var slet ikke at blive gift. I så fald havde hun måttet leve en tilværelse, hvor hun spiste nådsensbrød ved sin brors hof. Med ægteskabet blev hun dronning og fik dermed en betydelig status og position. Det er rigtigt, at det var en meget ung alder, hun blev forlovet i. Heller ikke den slags var dog ualmindeligt i de kredse, selv om hun nu nok hørte til blandt de yngste. Det havde dog heller ikke været tanken, at ægteskabet skulle fuldbyrdes de første par år.

Så var der imidlertid sket det, at kong Frederik V af Danmark var afgået ved døden i begyndelsen af januar 1766. Han blev efterfulgt af sin søn, Christian VII, der da knapt var fyldt 17 år. Den unge konge havde på sine omgivelser virket lidt mærkelig, ukoncentreret, men bestemt ikke uintelligent. Han kunne lejlighedsvist blive grebet af raserianfald med ødelæggelsestrang til følge, andre gange kunne han synke hen i sløvhed og uvirksomhed. At han var mentalt forstyrret, var der ingen, der endnu havde erkendt. Det ville også have været en meget smertelig erkendelse at gøre. Danmark havde enevælde, kongen havde al lovgivende, dømmende og udøvende magt samlet hos sig. Kongen udgjorde altså krumtappen i det enevældige system, og hvis man således havde en konge, der var for syg til at udøve sin enevældige magt, ville man altså stå over for en helt uoverskuelig forfatningskrise. Foreløbig formodede man i hofkredse, at den unge konges særheder var udtryk for umodenhed og ungdommelige griller. Man håbede, at kongen lettere ville kunne overvinde disse, hvis man fik ham gift. Derfor blev der taget kontakt til Storbritannien med ønsket om at fremskynde det planlagte ægteskab.

Den 1. oktober 1766 stod den da 15-årige prinsesse Caroline Mathilde derfor brud i St. James' Palace i London. Den 17 $\frac{1}{4}$ år gamle danske konge, Christian VII, var ikke selv til stede. Brudens ældre bror, prins Edward Augustus, hertug af York var hans stand-in. Vielsen blev forrettet af ærkebiskoppen af Canterbury, men dens karakter af en statsakt fremgik af, at et fremtrædende regeringsmedlem oplæste ægteskabstraktaten mellem Danmark og Storbritannien. Heraf fremgik det bl.a., at Caroline Mathilde som medgift fik dels 40.000 pund fra Storbritannien og ligeledes 40.000 pund fra den britiske kongefamilies oprindelige hjemland, kurfyrstendømmet Hannover. Øjenvidner til vielsen har berettet, at bruden var opløst i gråd, og vielsen havde måttet udsættes, forat bruden havde kun-

net nå nogenlunde at få samling på sig selv.

I samme øjeblik som hun havde givet sit ja, var Caroline Mathilde lovformelig dronning af Danmark og Norge. Da hun rejste over Fyn, var hun altså Danmarks dronning, selv om endnu ikke havde mødt sin ægtemand. Dagen efter vielsen rejste den nygifte dronning af sted til Harwich. En britisk avis skrev, at hun sås fælde tårer, da hun steg ind i kareten. Den isolerede opvækst, hun havde haft indtil nu, fremgik af, at hun før sin rejse til Danmark aldrig tidligere havde set havet.

Caroline Mathilde og Struensee

Som vi ved, fik Caroline Mathilde den nok sørgeligste skæbne, der er overgået nogen dansk dronning: hvis hendes ægtefælle overhovedet nogensinde havde næret nogen hengivenhed eller interesse for hende, så hørte det hurtigt op, hun havnede hurtigt i en ensom og isoleret position ved det intrigefyldte danske hof. I 1769 lærte hun den tyskfødte læge og hofmand Johann Friedrich Struensee at kende og indledte i 1770 et kærlighedsforhold til ham. Samtidig var Struensee en person, der nød den syge konges tillid, og Struensee blev gehejmekabinetminister med ret til at udstede ordrer, der havde samme gyldighed, som om de var udstedt af enevoldskongen selv. Kongen havde så at sige givet ham fuldmagt til at regere på hans vegne. Struensee lod gennemføre en byge af reformer (f.eks. indførelse af trykkefrihed) i et hæsblæsende tempo. Reformerne var imidlertid dårligt forberedte, og som udlænding kendte Struensee ikke meget til danske forhold og gjorde heller ikke noget for at komme til det. Til gengæld var han overbevist om sine reformers rigtighed, og alle, der kom med indvendinger imod denne eller hin reform, blev behandlet som tungnemme børn. Struensee gjorde intet for at prøve at forklare sine reformer og søge at vinde den offentlige opinion for dem. Også hans åbenlyse kærlighedsforhold til landets dronning vak-

Kongelig ekvipage. Tegningen forestiller den karet, med hvilken kongeparret Frederik V og dronning Louise i 1749 foretog en rejse gennem Danmark. Det har været en pragtkaret af samme type og med et tilsvarende forspand på seks heste, som befordrede dronning Caroline Mathilde, da hun i 1766 rejste over Fyn. Sammen med den øvrige kortegge af køretøjer og den ledsagende rytterskorte har det været et usædvanligt skue på Fyn i 1700-tallet og har ikke kunnet undgå at blive bemærket af og gøre indtryk på fynboer af alle stænder. Tegning af P.I. Grønvold.

te forargelse. Alt sammen medvirkede det til, at han blev styrtet ved et kup den 17. januar 1772, fængslet, dømt for majestætsforbrydelse og halslugget den 28. april 1772, hvorefter liget blev parteret og lagt på hjul og stejle. Caroline Mathilde blev efter kuppet holdt fangen på Kronborg, og ægteskabet med kongen blev opløst på grund af hendes utroskab. Den danske statsledelse havde tænkt at forvise hende til Aalborg, men her greb hendes bror, kongen af Storbritannien, ind. Enden blev, at hun fik lov at forlade Danmark og bosætte sig på slottet i Celle i hendes familiens oprindelige hjemland, kurfyrstendømmet Hannover. Hendes to børn, kronprins Frederik (VI), der var fire år, da hun forlod Danmark, og prinsesse Louise Augusta, der var under et år, og som der er almindelig formodning om, at Struensee var far til, fik hun aldrig mere at se. Hun døde i 1775 efter nogle år i Celle et par måneder før, hun ville være fyldt 24 år¹.

Rejsefølget

Alle disse tragiske begivenheder lå dog i 1766 nogle år ude i fremtiden og var ikke til at forudse. Lige foreløbigt begav hun sig efter vielsen i 1766 ud på en længere

rejse. Først til Harwich for dér at stige ombord på et skib, men pga. hårdt efterårsvejr måtte afsejlingen udskydes en dag. Sejlturen over Nordsøen tog hele seks døgn, og søgangen var hård, ikke mindst for den unge dronning, der aldrig før havde set havet. Endelig nåede man Rotterdam i det nuværende Holland og herfra gik turen videre ind gennem Tyskland. Overalt var der arrangeret storslåede modtagelser og festivitas. Den 18. oktober, altså mere end to uger efter vielsen, nåede Caroline Mathilde frem til Altona i Holsten². Da hertugdømmet Holsten hørte til blandt den danske konges riger og lande, markerede ankomsten til Altona, at hun nu havde sat foden på sit nye lands jord. Her gjorde hun en tre dages ophold, og her var der arrangeret storslåede velkomstfestligheder med kannonalutter, pragtudsmykning, festmiddage, skuespil og modtagelse af de lokale honoratiore. At Caroline Mathilde nu var ankommet til sit nye land, blev også markeret ved, at de hof- og tjenestefolk, der havde fulgt med hende fra England, ikke rejste længere end til Altona. De blev her erstattet med hof- og tjenestefolk fra det danske monarki, der var rejst dertil fra København. For den unge dronning må det have været knugende: nu var hun helt og aldeles ensom, fordi der absolut

ingen vari blandt hendes følge, hun kendte, alle og alt, som hun i sit hidtidige liv havde kendt, var væk. Dansk havde hun endnu ikke lært, tysk, som også var et udbredt sprog i det danske monarki, forstod hun heller ikke. Til gengæld forstod og talte hun fransk og engelsk. Hendes sprogkundskaber eller mangel på samme har dog næppe været så stort et problem, som man umiddelbart skulle synes, for fransk var simpelthen *sproget*, man talte og skrev i hofkredse, mens det dengang var de færreste i Danmark, der forstod engelsk³.

Den 21. oktober 1766 brød man op fra Altona og begav sig op gennem Holsten, Slesvig og Jylland, dernæst over Fyn, videre til Sjælland frem mod København⁴. Caroline Mathilde har sikkert følt sig ensom, men alene var hun ikke. Det var et meget stort følge, der ledsagede hende på rejsen gennem sit nye land. Nærmere bestemt bestod det af:

1 overhofmesterinde
 1 kammerfrøken
 6 hofdamer
 1 kammerfrue
 3 kammerjomfruer
 5 kammerpiger for overhofmesterinden og hofdamerne
 4 stuepiger for samme
 3 piger hos kammerfruen og kammerjomfruen
 2 damer, jomfruernes egne
 1 gemakspige
 1 vaskepige med underpige
 taffeldækkeren ved kammerbordet
 taffeldækkeren ved damejomfruene
 gehejmeråd baron Dehn med kusk og 2 tjenere
 kammerherre Brockenhuus med 1 kusk og 2 tjenere
 kammerherre Gram med 2 tjenere
 kammerherre Ahlefeldt med kusk og 2 tjenere
 kammerherre Kleist med 2 tjenere
 kammerjunker Moltke med tjener
 kammerjunker Raben med tjener
 kammerjunker Rosenkrantz med tjener
 kammerjunker Juel med tjener

hofjunker Levelzau med tjener
 hofjunker Bertouch med tjener
 hofjunker Høegh med tjener
 hofjunker, grev Holck med tjener
 6 pager med to tjenere
 1 kammerlakaj
 8 lakajer
 1 løber (dvs. kurér)
 2 hejdukker (dvs. lakajer, placeret bag på en karet)
 2 tjenere
 1 garderobeskræder

Videre:

1 kammerfourér (dvs. ansvarlig for indkvartering, transport og bespising)
 1 kasserer
 1 livmedicus (dvs. læge)
 hofproviantinspektøren
 hofskriverens fuldmægtig
 hofkirurgsvenden
 1 husgerådskarl
 3 arbejdskarle

Af køkkenet:

mundkokken
 1 mestersvend og 4 kældersvende
 1 pige
 2 arbejdskarle
 1 plukker

Af vinkælderen:

1 fuldmægtig
 1 skriver
 4 arbejdskarle

Af proviantskriveriet:

1 fuldmægtig
 1 skriver
 2 arbejdskarle

Af sølvkammeret:

1 fuldmægtig
 5 karle
 9 arbejdskarle og drenge
 2 piger

Af konditoriet:

3 svende
 2 drenge

Af bageriet:

1 brødskriver
2 bagersvende

Af slagteriet:

hofslagteren
2 svende

Af stalden:

Hendes Majestæts kusk
10 andre kuske

I Altona sluttede foruden dronning Caroline Mathilde følgende personer til, der havde været med i følget fra London:

overhofmester grev Bothmar med kusk og tjener
løjtnand von Hemmert med tjener
kammerjunker Sperling med tjener⁵.

Ved optælling når man til, at der har været ca. 160 personer i dronningens følge. Der var sørget for standsmæssigt selskab med hofdamer og adelsmænd m.fl. og for at man overhovedet kunne leve standsmæssigt under turen, var der således medbragt eget personale til madlavning og til servering samt sølvtøj og vin. At skaffe transport, bespisning og indkvartering undervejs til så mange rejsende mennesker har været en ikke ubety-

Middelbart. Ifølge folketællingen 1769 havde Middelbart 736 indbyggere og var således nærmere en forvokset landsby end en egentlig by. Bortset fra kirken og møllen ligner den da også mest en landsby, men dens betydning som overfartssted var stor. At der kunne være vanskeligheder med at fremskaffe tilstrækkelig mange og standsmæssige køretøjer til dronningen og hendes store følge fra en så lille by, kan ikke undre. At få besøg af dronningen og hendes følge på ca. 160 personer betød i hvert fald en overordentlig stor midlertidig forøgelse af befolkningstallet. (Pontoppidans Danske Atlas, bind III, umiddelbart før s. 489).

delig logistisk bedrift. Ifølge den beskrivelse, som overhofmarskallatet lod udarbejde over rejsen, skal alt have klappet og fungeret perfekt. Man vægrer sig næsten ved at tro, at det virkelig har kunnet gå så »smurt« og uproblematisk for sig hele rejsen igennem. Til at transportere dette store følge skulle der i alt bruges 70 par heste og 261 bondevogne, rekvireret hos lokale bønder på de steder, hvor selskabet passerede forbi, samt syv styks borgervogne, hermed mentes formentlig vogne med bedre affjedring og indre polstring. Der var således flere vogne end heste, muligvis har hoffet ydermere selv medbragt de resterende heste eller fået dem stillet til disposition af militæret. For at give indtryk af, hvad et så gigantisk antal vogne skulle bruges til, kan det nævnes, at hofslagteren skulle bruge hele fire vogne, 28 vogne behøvedes til transport af alt køkkenudstyret, mens vinkælderen og dens personale lagde beslag på i alt 24 vogne, sølvkammeret optog 32, konditoriet 14 og bageriet ti vogne⁶.

Middelfart

Efter en uges rejse var selskabet nået til Kolding, og herfra brød man op den 28. oktober og blev transporteret over Lillebælt. Til det formål var en række skibe bemandet med officerer og mandskab fra orlogsflåden, blevet samlet ved Snoghøj. Derved blev antallet af dem, der skulle indkvarteres og bespises, yderligere forøget⁷. Ved middagstid ankom rejseselskabet til Middelfart. Her var der blevet truffet foranstaltninger til det fine besøg. Byens skibsbro var angiveligt ujævn og vanskelig at gå på, og derfor havde hoffet i København taget initiativ til, at broen i anledning af det royale besøg blev forsynet med en fire alen bred gang af brædder. Noget sådant kunne nok tænkes at være en tung udgift at hære for den slunkne kæmnerkasse i Middelfart. Den lokale stiftamtmand, der havde ansvaret for, at reparationen af skibsbroen

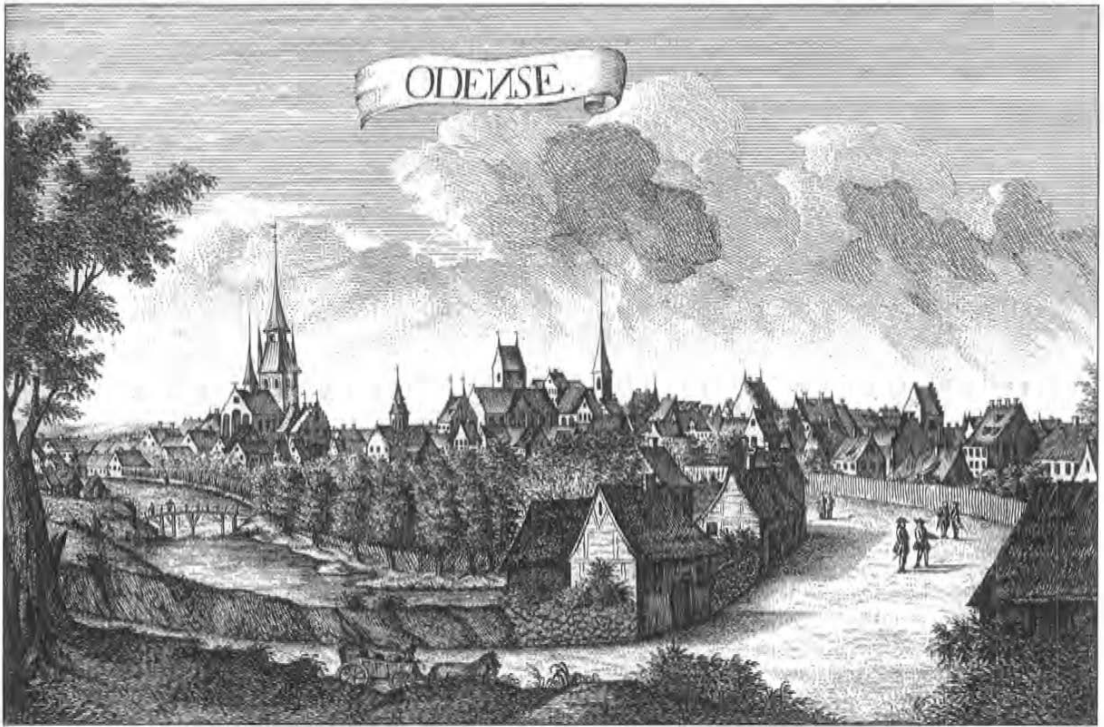
blev gennemført, havde over for magistraten i Middelfart tilkendegivet, at brædderne sikkert ville kunne lejes for en billig penge hos (en af) de lokale købmænd. Købmændene ville så efterfølgende kunne få deres brædder tilbageleveret »uden betydelig Skade«⁸.

I Middelfart blev der så spist frokost. Ved dronningens bord (taffel) var der ti personer. Desuden blev der holdt to store *roser*, d.v.s. tafler, hvor kun hoffets herrer og damer havde adgang. I Middelfart blev der ikke holdt noget *marskals-taffel*, dvs. et taffel for dem, der pga. deres lavere rang ikke havde adgang til dronningens eget taffel. Hvis der var blevet holdt et marskalstaffel i Middelfart, havde lokale fynboere, der var med i rangklasserne eller i hvert fald i de højere rangklasser, haft mulighed for at spise med. Ganske vist ikke ved dronningens bord, men dog alligevel at være med ved det fornemme besøg. Rangssystemet og dets funktion vil blive nærmere omtalt.

Odense

Efter at have indtaget frokosten i Middelfart fortsatte følget til Odense. Fra bønderne på egnen var der blevet rekvireret en række heste og vogne, ligesom der var skaffet det fornødne antal borgervogne. Hoffets logistikere havde forudset, at der i en så lille købstad som Middelfart måske slet ikke fandtes borgervogne nok. I så fald havde de lokale embedsmænd fået ordre om at skaffe den slags vogne fra præster, fogder og møllere på landet. Følget fortsatte til Rugård, hvor nye heste og vogne stod klar og derfra videre til Odense⁹, hvortil man nåede ved aftenstide¹⁰.

Caroline Mathilde havde da været undervejs på rejse i næsten en måned, hvilket med datidens ujævne veje næppe har været nogen ubetinget fornøjelse. Årstiden har næppe heller bidraget til at gøre rejselivet behageligere: det var efterår, de i forvejen hullede og i øvrigt ikke specielt gode veje har formentlig

Odense var den næststørste by i kongeriget Danmark efter København, mens der både i Norge og i hertugdømmerne fandtes byer, der var større end Odense. Forskellen mellem Odense og København var dog himmelvid: med sine 5.464 indbyggere i 1769 havde Odense kun en tyvendedel så mange indbyggere som hovedstaden. For Caroline Mathilde, der kom fra en af Europas allerstørste byer, London, har Odense næppe synet af meget. Det fremgår af billedet, at det ikke mindst var byens kirker, der gav byen dens skyline. (Pontoppidans Danske Atlas, bind 3, umiddelbart før s. 427).

været opblødte af regn. Det har været koldt og blæsende og måske tåget, og mørket er begyndt at falde på tidligt. Der er derfor ikke noget at sige til, at selskabet gjorde et to dages ophold i Odense, inden rejsen fortsattes.

Under opholdet i Odense var der også officielle modtagelser og tafler under iagttagelse af alle protokollære regler. Om aftenen den 28. oktober 1766 var der 14 personer til dronningens taffel, ligesom der blev holdt to roser med i alt 24 personer. Heller ikke i Odense blev der ved det første måltid efter dronningens ankomst holdt noget marskalstaffel, så lokale rangspersoner, der ikke var ansat ved hoffet, havde ikke mulighed for at være med. Det blev der dog rådet bod på allerede ved frokosten den følgende dag,

hvor der foruden dronningens eget taffel og en rose blev holdt et marskalstaffel på 20 personer. Også den følgende dag, den 30. oktober, havde lokale honoratiorens mulighed for »at sidde med ved bordet« til marskalstafflet. Om aftenen lod dronningen sig dog ikke se ved middagen, men spiste i kammeret, det vil sige under former, hvor hun ikke var offentlig tilgængelig. Men dronningens fraværelse hindrede ikke, at der blev holdt både rosen og marskalstaffel¹¹, selv om det nok har været en skuffelse for de lokale rangspersoner, der havde indfundet sig, at dronningen ikke lod sig se.

I løbet af opholdet i Odense besøgte dronningen bl.a. Sct. Knuds kirke, hvor der i samme anledning var blevet foretaget en ekstraordinær rengøring¹².

Nyborg og videre

Efter at dronningen havde haft 14 personer ved sit taffel, og der desuden havde været håde en rose og et marskalstafel for 20 personer, brød dronningen og hendes følge op fra Odense over middag den 31. oktober og satte kursen mod Nyborg. I første omgang gjorde man holdt i Langeskov for at skifte til friske heste og vogne¹³. Om aftenen indtog Caroline Mathilde sin spisning på sit kammer, men der blev dog holdt en rose samt et marskalstafel på 20 personer, så lokale rangspersoner på Nyborgkanten også havde en chance for at være med.

Næste morgen, lørdag den 1. november 1766, satte selskabet over Storebælt

til Korsør¹⁴. I Nyborg havde man i lighed med Middelfart foretaget en forbedring af skibsbroen, ligeledes ved leje af brædder med efterfølgende tilbagelevering til købmændene¹⁵. Fra Korsør gik rejsen videre mod hovedstaden. Den 3. november ankom rejsefølget til Roskilde, hvor kong Christian VII tog imod, og her mødte Caroline Mathilde altså for første gang sin ægtemand, som hun nu havde været gift med i en måneds tid. Sammen kørte det unge kongepar i karet til Frederiksberg Slot, der den gang lå lige uden for København. Den 8. november gjorde den nye dronning sin entré i den festudsmykkede hovedstad. Her fandt en ny vielse sted, selv om kongeparret allerede var blevet erklærede for rette ægtefolk at

Nyborg var en færgeby og rummede desuden betydelige militære forlægninger og havde ved folketællingen 1769 i alt 1.637 indbyggere. Turen over Storebælt i november måned kan nok have været hård. En fordel var det for hoffet, at man kunne »låne sig frem« i de provinser, man rejste igennem, og således ikke behøvede at tage heste og vogne med over Storebælt. Det var med datidens færger forbundet med store vanskeligheder. For vognene var ofte for store til at komme ombord i ét stykke og måtte skilles ud og efterfølgende samles igen. (Pontoppidans Danske Atlas, bind III, umiddelbart før s. 519).

være ved vielsen i London fem uger tidligere¹⁶.

Hvad var meningen?

Hvordan skal man forstå det enorme opbud og forbrug af resurser, som hoffet lod anvende på denne rejse? Og hvad var meningen med at iagttage alle de regler for hofetiketten, selv når man opholdt sig i danske provinsbyer under forhold, der sikkert har forekommet de fleste i følget uvant primitive og små? Mange moderne mennesker vil nok være tilbøjelig til at se dronningens og hendes rejsefølges færd som udtryk for det første skamløst resursefråds og ødslen med skatteydernes penge, for det andet grinagtigt etikettesnobberi, og for det tredje for en unødigt måde at genere lokalbefolkningen på gennem krav om udlån af og transport med heste og vogne.

Det kan heller ikke afvises, at det er sådan, det skal forstås. Men frem for at vælge den forklaring, der ligger tættest på vor tids demokratiske ligheds- og menneskerettighedstankegang, kunne man prøve, om de fænomener, der gjorde sig gældende under dronningens rejse over Fyn, kunne forklares meningsfyldt i forhold til 1700-tallets samfundssystem og politiske tankegang. I hvert fald bør det modsatte synspunkt end det, man målt med nutidens alen er tilbøjelig til at have på den kongelige rejsefærd over Fyn, i det mindste have en chance, og have mulighed for at blive efterprøvet. Så kan man selv dømme mellem de to forskellige forklaringer.

Resursefråds og ødslen?

I 1700-tallets stater, især, men ikke kun de enevældige som den danske, var hoffet en central institution i magtudøvelsen. Hoffet var ikke bare kongefamiliens private hushold og hjem, men i meget høj grad en offentlig institution. Kongen og medlemmerne af kongefamilien var

offentlige personer. Det gjaldt naturligvis først og fremmest kongen selv. Ved hoffet var kongen og andre medlemmer af kongefamilien tilgængelige, her var der mulighed for at komme i forbindelse med dem, og herfra udøvede kongen sin magt. Det var den enevældige konge selv, der symboliserede og inkarnerede staten, ja ham, der holdt staten sammen. Og en lignende funktion havde dronningen, fordi hun var enevoldskongens hustru, hvis vigtigste funktion som dronning var at føde en tronarving for derved at »fremtidssikre« kongemagten og i videre forstand selve statens fortsatte beståen. Det var således ikke Caroline Mathilde som person, ej heller Danmarks dronning, der under så stort opbud af overdådighed rejste over Fyn, men derimod den enevældige kongemagt. Ikke ved kongen selv ganske vist, men ved et af ham meget nærtstående familiemedlem. Det overdådige liv handlede om at repræsentere (af latin: re-presentare: gøre nærværende igen) den enevældige kongemagt over for befolkningen¹⁷. Det gjaldt ikke kun livet på residensslottet Christiansborg i København og andre af kongefamiliens slotte, men også når et fremtrædende medlem af kongefamilien var på rejse. Den store udfoldelse af pragt og luksus også under en rejse gennem landet havde til formål at gøre den enevældige kongemagt synlig og derigennem at skabe respekt og benovelse blandt befolkningen. Når fynboerne oplevede et sådant vogn-tog og en så streng iagttagelse af hofetikettens protokollære regler, var det meningen, at de skulle tænke noget i retning af: »Ih dog, en kongemagt, der kan udfolde så megen fornem pomp og pragt, viser virkelig, at vi i sandhed har en op-højet, stærk og enevældig konge«. Og det var naturligvis et indtryk af kongemagten, som det enevældige styre gerne så, at befolkningen fik. Den megen pragt og luksus var således ikke et mål i sig selv, men spillede en vigtig rolle i det enevældige styres måde at befæste sin stilling og skabe sig et image hos befolkningen. Hvis rejsefølget havde været langt min-

Udsnit af Frederik Vs rangforordning af 14. oktober 1746. De i alt ni rangklasser var opdelt i undergrupper, så der var mange trin at nå op på i enevældens statushierarki. Ved alle officielle lejligheder, f.eks. under gudstjenesten i kirken og ved modtagelsen af landets dronning, sad og stod man i rangorden. Var man i tvivl om, hvor i systemet, man hørte hjemme, og hvem, der skulle sidde eller gå foran hvem, kunne et opslag i rangforordningen straks afhjælpe tvivlen. Fra det enevældige styres side var rangssystemet en ideel del-og-hersk-politik, der sikrede, at befolkningen brugte sin energi og sine ambitioner på at stræbe fremad og opad i systemet og derved loyalt spillede med på enevældens præmisser.

dre og beskedent, kunne befolkningens opfattelse af den enevældige kongemagt tænkes være blevet tilsvarende mindre og beskeden.

Grinagtigt etiketterytteri?

Den rangorden, som man var placeret efter ved spisningen under Caroline Mathildes ophold på Fyn, havde også en vigtig funktion i enevældens magtudøvelse, i forholdet mellem enevoldskongemagten og undersåtterne. Rangssystemet var af stor betydning i samfundslivet. Ved gudstjenesterne, i teatret, i offentlige pro-

cessioner (f.eks. ved et kongeligt bryllup) og – som vi har set – ved de kongeliges og hoffets middage sad, stod eller gik man i rangorden. Det var således synligt for enhver, både en selv og andre, hvem, der var placeret hvor i rangordenen. De, der ikke havde nogen rang, kom først til sidst efter alle rangspersonerne og var forment adgang til kongelige tabler. Når man ser på, hvem der havde rang, får man et billede af enevældens sociale menneskevurdering. Afgørende for at man blev indbefattet i rangssystemet, var, at man havde et offentligt embede. Det indebar, at f.eks. en velstående købmand eller godsejer, der ikke havde noget em-

bede, ikke havde rang og derfor måtte sidde, stå eller gå bagefter lavtplacerede offentligt ansatte som f.eks. en byfoged eller en underofficer. Det var en markant og synlig demonstration af, hvem der betød noget i enevældens samfundssystem. Ganske vist kunne personer, der ikke var i offentlig tjeneste, ansøge om imod betaling alligevel at få tildelt en rang, hvilket alle, der overhovedet kunne komme af sted med det, da også gjorde i rigt mål. Og personer, der allerede var inkluderet i rangssystemet, bestræbte sig på at komme op i en højere rangklasse og derved få en mere fremtrædende placering ved forskellige offentlige lejligheder. Det kunne man opnå ved en særlig kongelig nådesakt og imod betaling. Ved hjælp af dette sindrige og detaljerede rangssystem opnåede det enevældige styre, at befolkningen brugte sin energi på at få offentlige embeder eller på anden måde komme ind i rangssystemet, og når de var kommet derind, så blev kræfterne brugt på at stræbe opad. I stedet for at skumle over det enevældige system eller måske endog modarbejde det, så sikrede styret sig ved rangordenen, at befolkningen spillede med på enevældens præmisser¹⁸.

En forudsætning var, at der var lejlighed til offentligt at få demonstreret, hvem der var med i rangssystemet, og hvem, der var placeret før og efter hvem her, samt hvem, der slet ikke var med. Det skete som nævnt ved gudstjenester, i teatret og ved offentlige processioner. Og et besøg af et medlem af kongefamilien var også en oplagt lejlighed til at demonstrere enevældens samfundsorden. Ved de måltider, der blev indtaget under rejsen, sad man også efter rang. De allerhøjstrangerende sad med ved dronningens bord, hoffets højstrangerende herrer og damer sad i rosen, og personer med lavere rang var placeret ved marskalstaflet, men var dog alligevel med. Det var antagelig ikke kun hoffets medlemmer, der sad med, også lokale rangspersoner har i kraft af deres rang kunnet slutte sig til. Det har næppe væ-

ret alle lokale rangspersoner, der kunne få adgang, men kun dem, der var tilpas højt oppe i rangklasserne, ligesom der også var loft over, hvor mange personer, der kunne være med til marskalstaflet. Men også det tjente til at demonstrere enevældens samfundsorden.

Det store flertal af befolkningen var slet ikke med i rangssystemet og havde ingen udsigt til at komme det. Men også de blev berørt af systemet, idet de som nævnt måtte vige tilbage for selv den laveste embedsmand med rang, ligesom de har haft mulighed for at se, hvem der var inde i rangklasserne og hvor. Men den øvrige befolkning har på anden måde kunnet mærke, at en repræsentant for den enevældige kongemagt passerede Fyn. Det var i hvert fald på den tid skik og brug under de kongeliges rejser, at der blev uddelt penge til trængende personer, der opsøgte det kongelige rejsefølge, ligesom der ind imellem ligefrem blev kastet penge i grams til nysgerrige tilskuere. Om dette også var tilfældet under Caroline Mathildes rejse, ved vi ikke med sikkerhed. Men af de regnskabsbøger, der blev ført for hendes hof, efter at hun var blevet installeret i København, fremgår det, at hun i høj grad gjorde således¹⁹. Selv om den ikke havde plads i rangssystemet, fik den jævne befolkning således alligevel mulighed for at være med, for at vise sin loyalitet og forbundenhed med kongemagten og derved at spille med på dens præmisser.

Unødig genering af befolkningen

Selvfølgerig medførte det fornemme besøg ekstraordinære udgifter lokalt, således som vi har set forbedringer af skibsbroerne i Middelfart og Nyborg samt ekstraordinær rengøring af domkirken i Odense. Men en udgift et sted er samtidig en indtægt et andet sted. Der var her tale om penge, der blev i lokalsamfundet og gav omsætning og beskæftigelse her. Rengøringen af domkirken var – så vidt det kan ses – organiseret således, at

klokkeren hyrede folk til at udføre det arbejde. Samtidig har indkvarteringen og bespisningen af så mange mennesker, som rejsefølget bestod af, givet mulighed for lokale bønder og handlende at levere varer til rejsefølget, ikke mindst madvarer. Der var altså ikke udelukkende tale om, at lokalbefolkningen blev bebyrdet.

Vist har mange bønder og borgere skullet stille deres heste og vogne til disposition for det kongelige rejsefølge, undvære dem i nogen tid og skullet bruge tid på at bringe heste og vogne ud til de tilsagte steder. Siden ventte her og bringe dem hjem igen, ligesom der var risiko for, at heste og vogne havde taget skade. Men hvordan bønderne og borgerne selv har set på det, ved vi ikke. Det kan tænkes, at det er blevet følt som et behageligt afbræk i hverdagen, en usædvanlig oplevelse, hvor også disse befolkningsgrupper fik mulighed for at få del i den kongelige pragt. Og i videre forstand kan også det have tjent til at demonstrere den enevældige kongemagt over for lokalbefolkningen på Fyn og være med til at imponere den og bekræfte dens forestillinger om konge og samfundsorden. Disse overvejelser er dog blot begrundede formodninger, med sikkerhed kan vi ikke sige noget derom.

Afslutning

Der er i artiklen argumenteret for, at den stort anlagte royale færd over Fyn sidst i oktober 1766 kan ses som udtryk for iscenesættelse og synliggørelse af det enevældige system. Enevælden byggede ikke kun på magtbud fra oven og ned, men også på befolkningens aktive og loyale medvirken, idet medvirken selvsagt ikke er det samme som medbestemmelse. Om denne iscenesættelse og synliggørelse af enevælden har virket efter hensigten, er det vanskeligt at sige noget sikkert om. Men at der på Fyn har været opslutning både til dronningen og til det enevældige system generelt, er der imidlertid noget, der tyder på. Da lediggængerken

Bodil Sørensdatter i Bellinge i 1784 udgav sig for at være dronning Caroline Mathilde, fik hun bred tilslutning fra bondebefolkningen, men også dele af bybefolkningen. Hun blev af myndighederne anbragt i Odense Tugthus, mens man prøvede at finde frem til hendes virkelige identitet. Her holdt den falske Caroline Matilde ligefrem hof, hvor hendes tilhængere af almuen mødte op og gjorde hende sin opvartning. En af hendes tilhængere var bonden Christen Mortensen fra Hindsholm. Han hævdede at kunne genkende hende som den rigtige dronning Caroline Mathilde. Den rigtige dronning havde han nemlig en gang tidligere haft lejlighed til at se, nemlig da hun i 1766 rejste over Fyn på vej til København. Bodil Sørensdatter blev dog dømt som bedragerske og fængslet²⁰, men hendes sag viser, at almuebefolkningen interesserede sig for dronningen og gik op i hendes skæbne og derigennem demonstrerede loyalitet og støtte til den enevældige kongemagt. I det nys nævnte tilfælde ses altså, at den synliggørelse og magtiscenesættelse, som Caroline Mathilde og hendes rejsefølge over Fyn sidst i oktober 1766 også var, tilsyneladende ikke havde været helt forgæves.

Noter

1. Blandt den megen både danske og internationale litteratur (også skønlitterære skildringer) om dronning Caroline Mathilde henvises generelt til følgende hovedværker: Asser Amdisen: *Til nytte og fornøjelse. Johann Friedrich Struensee 1737-1772*, Kbh. 2002, Svend Cedergreen Bech: *Struensee og hans tid*, Kbh. 1972, Norman Hall Hansen: *Caroline Mathilde. Dronning af Danmark og Norge 1751-75*, Kbh. 1947. Desuden henvises til diverse udgaver af *Dansk biografisk Leksikon* og til *Dansk Kvindebiografisk leksikon*. Forfatteren af nærværende artikel arbejder på en bog om dronning Caroline Mathilde, hvor hovedvægten vil blive lagt på analyse af det politiske spil, hun indgik i en og som blev skæbnesvangert for hende. Denne bog ventes at udkom-

- me til foråret 2007. Det har naturligt nok været dronning Caroline Mathildes videre skæbne ved hoffet i København, navnlig hendes forhold til Struensee og hendes efterfølgende ophold i Celle, der har stået i centrum i denne forskningslitteratur, hendes færd hen over Fyn er kun blevet omtalt en passant og meget kortfattet, om overhovedet.
2. Hall Hansen, 27ff.
 3. Den i note 1 anførte litteratur, passim.
 4. Rigsarkivet, Overhofmarskallatet. N. Sager vedr. formæling og kroninger. 1766: dronning Caroline Mathildes indtog og formæling, pakke 2-I.N.2a, heri: protokol over Hendes Majestæt Caroline Mathildes indrejse fra Altona til Friederichsberg og indtog til Christiansborg samt Hans Kongelige Majestæt Kongen Christian den VII og Hendes Kongelige Majestæt Dronning Caroline Mathildes høje formæling i året 1766 samt diverse bilag.
 5. Fortegnelse over rejsefølget findes i Rigsarkivet, Overhofmarskallatet, 2-I.N.2a (jf. note 4).
 6. Samme.
 7. Landsarkivet for Fyn, Middelbart byfoged: indkomne breve 1740-66, brev af 4. oktober 1766 fra hofmarskallatet og dertil hørende ukomplet bevaret liste over fartøjer med officerer og mandskab.
 8. Landsarkivet for Fyn, Middelfart byfoged: indkomne breve 1740-66, brev af 4. oktober 1766 fra stiftamtmand Juel.
 9. Rigsarkivet, Overhofmarskallatet, pro memoria i 2-I.N.2a (jf. note 4).
 10. Rigsarkivet, Overhofmarskallatet, jf. note 4.
 11. Som note 4.
 12. Landsarkivet for Fyn, Skt. Knuds kirkeinspektions arkiv: kirkeregnskab 1766/67, 26.11.1766 og dertil hørende bilag nr. 45. Sagen er også omtalt i Anne Riising: *Gudsfrøgt og oplysning. Odense 1700-89*, et bind af Tage Kaarsted (red.): *Odense Bys Historie*, Odense 1981, s. 147.
 13. Som note 9.
 14. Som note 4.
 15. Landsarkivet for Fyn, Nyborg magistrat: 26. Magistratens kopibog over indkomne breve 1752-70, skr. af 4. oktober 1766 fra stiftamtmand Juel.
 16. Den i note 1 nævnte litteratur, passim.
 17. Forskning i hoffer og hofkultur er et frødt forskningsfelt internationalt. En introduktion til denne forskning og anvendelse af den på danske forhold: Sebastian Olden-Jørgensen: »Statsceremoniel, hofkultur og politisk magt i overgangen fra adelsvælde til enevælde – 1536-1746«, *Fortid og Nutid*, hæfte 1, 1996, s. 3-20, samme: »At vi maa frygte dig af idel kjærlighed«. Magtudøvelse og magtscenesættelse under den ældre danske enevælde«, *Fortid og Nutid*, hæfte 3, 1997, s. 239-253.
 18. Peter Henningsen: »Den bestandige maskerade. Standssamfund, rangssamfund og det 18. århundredes honnøtte kultur«, *Historisk Tidsskrift*, bind 101, hæfte 2, Kbh. 2001, s. 313-344.
 19. Rigsarkivet, Partikulærkammeret: dronning Caroline Mathildes kasseregnskaber 1766-72; Rigsarkivet, Partikulærkammeret, kabinetskassen: kabinetskasseregnskaber 1766-72.
 20. Lars Vangen Christensen: »Den falske Caroline Mathilde«, i: Ulrik Langen og Jakob Sørensen (red.): *Rygternes magt*, Kbh. 2004, s. 11-30.